

Gezicht op Dordrecht

Jan van Goyen

Prof. dr. Eric Jan Sluijter is voorzitter van de leerstoelgroep Kunstgeschiedenis van de Nieuwere Tijd aan de Universiteit van Amsterdam

Eric Jan Sluijter

Jan van Goyens *Gezicht op Dordrecht* uit 1651 is nergens beter op zijn plaats dan in het Dordrechts Museum en leek daar, tot voor kort, een niet meer weg te denken aanwezigheid. Van Goyen heeft Dordrecht vele malen in beeld gebracht. In dit late werk trok hij nog eens alle registers van zijn superieure meesterschap open en maakte een schilderij dat zijn andere gezichten op de stad overtreft.

Jan van Goyen
Gezicht op Dordrecht
1651
paneel, 67,2 x 98,1 cm

In de verte ligt Dordrecht, gekarakteriseerd door de zware, onvoltooide toren van de Grote Kerk. Gesuggereerd wordt dat de toeschouwer, staande op het dek van een boot, de stad aanschouwt terwijl hij deze vanuit het zuid-zuidwesten over het water benadert. Het is laat in de middag; vanuit het noordwesten komen wolkenvelden aandrijven

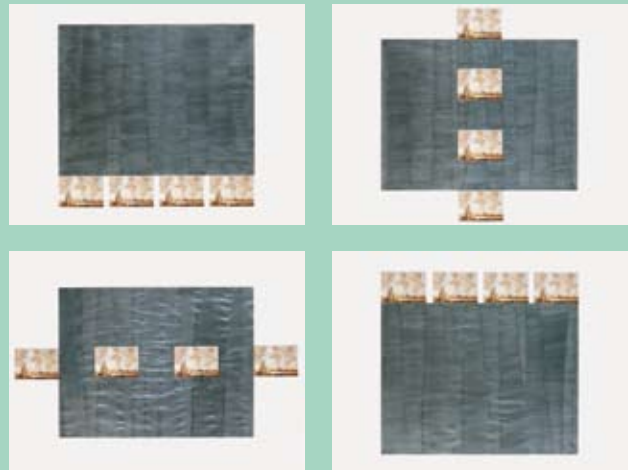
die gedeeltelijk het zonlicht verduisteren dat plaatselijk over het water strijkt. De wind is vrijwel volledig weggefallen, waardoor het licht rimpelende wateroppervlak de wolken, oevers en boten beweeglijk reflecteert. De bootjes met vissers, de roeiboort waarin een chique heer wordt overgezet, de kaag volgeladen met burgers die

Adam Willaerts
Gezicht op Dordrecht
vanuit de monding van
de Noord
1629
doek, 181 x 669,2 cm
Dordrechts Museum

Abraham van Calraet
Ijsgezicht bij Dordrecht
ca. 1665
paneel, 33,5 x 57,5 cm
Dordrechts Museum
(in langdurig bruikleen
van National Gallery,
Londen)

Carel Visser
Gezicht op Dordrecht
1975-1977
vier tekeningen,
grafiet en kaarten
Jan van Goyen,
500 x 650 mm elk
Dordrechts Museum

onderweg zijn naar de stad, zij lijken alle zacht te deinen op het stille water.

Specialist in stadsgezichten

Jan van Goyen schilderde dit gezicht op Dordrecht in 1651, in de laatste fase van zijn carrière die een periode van ruim 35 jaar bestreek en omstreeks 1620 begon. Met adembenemende virtuositeit gaf hij een tafereel weer dat hij al vele malen eerder had geschilderd. Het vroegste werk met in de verte het stadsprofiel van Dordrecht (maar dan gezien vanuit Papendrecht), dateert uit 1633 en is tevens een van zijn eerste riviergezichten. Met deze weidse watergezichten afgesloten door het profiel van een stad, combineerde Van Goyen op briljante wijze de oudere traditie van het stadsprofiel (zoals wij dat vooral van prentjes op de randen van kaarten van Nederland kennen), met het door hemzelf begin jaren dertig geïntroduceerde rivierlandschap. In deze periode bleef het echter, wat betreft zulke gezichten op bekende steden, bij incidentele experimenten. Pas in de jaren veertig moet er een grote belangstelling

voor dit type zijn ontstaan en ging Van Goyen ze in grote aantallen vervaardigen, waarbij de gezichten op Nijmegen en Dordrecht verreweg het populairst blijken – niet toevallig steden die een bijzondere resonantie voor de bewoners van de Zeven Provinciën moeten hebben gehad. Dordrecht was immers de oudste stad van Holland – ‘Moeder en Vorstin aller steden van dit heerlijk Lantschap’^[1] – en was op de bovengenoemde kaarten van Holland altijd te zien op de hiërarchisch belangrijkste positie (links-boven).

Van Goyens productie van dergelijke gezichten op Nijmegen en Dordrecht beleefde een hoogtepunt tussen 1641 en 1648. Door een eindeloze variatie in de levendige stoffage met vissers, veren en kagen vol passagiers, door voortdurende wijzigingen in de afstand tot de stad en de gezichtshoek waaronder deze werd uitgebeeld en door steeds te schuiven met de architecturale elementen, is elk stuk, ondanks de grote verwantschap, weer geheel anders. Een grote topografische precisie moet men dan ook niet verwachten – ook in dit stuk veroorloofde Van Goyen zich daarin vele vrijheden.

Weidse ruimte

Dit 1651 gedateerde schilderij is, wat betreft de gezichten op Dordrecht, in feite een ‘nakomertje’. Hierin trok Van Goyen nog eens alle registers van zijn superieure meesterschap open en maakte een werk dat, voorzover mij bekend, de andere gezichten op Dordrecht overtreft. Met een oneindig subtiele differentiatie van tinten bruinig-grijs suggereerde hij dat wij kilometers ver over het water kijken, en met een schijnbaar moeiteloze beheersing zijn alle elementen op perfecte wijze in deze weidse ruimte geplaatst; geen andere schilder was daar zo’n meester in als Van Goyen. De toon van dit werk is zilveriger en transparanter dan het bekende gezicht op Leiden in de Lakenhal dat Van Goyen een jaar eerder schilderde. Het hier besproken schilderij onderscheidt zich van vele andere van dit type door de grote verfijning in de weergaven van de rompen van de boten, de lichtreflecties op slap hangende zeilen, de uiterst lichte weerspiegelingen in het water en vooral de verfijning in de talloze figuurtjes; deze zijn door hun natuurlijkheid heel veel beter dan de wat

houterige figuren in het gezicht op Dordrecht van het Rijksmuseum dat tegenwoordig terecht niet meer aan Van Goyen, maar aan Hieronymus van Diest is toegeschreven. De levendigheid heeft echter niet onder deze verfijning geleden, integendeel: ondanks de zorgvuldige weergave van de boten, de figuren en het stadsprofiel, maken deze tevens de indruk met verbluffende trefzekerheid in snelle bewegingen te zijn geschilderd. Ook uit de amusante verscheidenheid in houdingen en typen van de vele figuurtjes kunnen wij opmaken dat Van Goyen veel aandacht aan dit schilderij heeft besteed en dat het binnen zijn oeuvre een relatief duur werk moet zijn geweest.^[2]

De compositie is complexer dan van vele eerdere gezichten op Dordrecht. We zien de bij Van Goyen immer aanwezige, schuin het beeld in lopende ‘perspectieflijn’ – hier vooral gevormd door de twee kagen – die de blik de diepte in trekt en naar de einder voert, vanwaar deze diagonale beweging zich voortzet in de wolken die juist weer vanaf de horizon naar ons toekomen. Door hun krachtige ruimtelijke beweging in de richting van de toe-

Eugène Boudin
La Place Ary Scheffer
1884
doek, 27 x 21,4 cm
Dordrechts Museum
(schenking Stichting
Vrienden van het
Dordrechts Museum)

A.P. Schotel
Bomkade te Dordrecht
1920
paneel, 29,4 x 40 cm
Dordrechts Museum

Willem Witsen
Voorstraathaven,
Dordrecht
1898/1899
doek, 44 x 54 cm
Dordrechts Museum

Johan Barthold Jongkind
Gezicht op het Groothoofd
te Dordrecht
doek, 32,8 x 24,9 cm
Dordrechts Museum

Jan van Goyen
Het oude wachthuis
aan de Kil
1649
paneel, 33,5 x 43,8 cm
Dordrechts Museum
(bruikleen particuliere
collectie)

Aelbert Cuyp
Hollands rivierlandschap
ca. 1640
paneel, 42 x 65 cm
Dordrechts Museum

Jan van Goyen hoort thuis in het Dordrechts Museum

Het *Gezicht op Dordrecht* uit 1651 van Jan van Goyen (1596-1656) is een van de allermooiste schilderijen van Dordrecht. Door de eeuwen heen heeft de pittoreske aan het water gelegen stad vele kunstenaars geïnspireerd. In de Gouden Eeuw werd dikwijls het historische belang en de welvaart van Hollands oudste stad benadrukt. Van Goyen was de eerste die Dordrecht op natuurgetrouwe wijze weergaf, gezien vanuit een bootje op het stille water. Hij schilderde niet alleen de stad, maar ook een adembenemend mooi Hollands

rivierlandschap. De schilderijen van Van Goyen en, later, Aelbert Cuyp (1620-1691) zijn bepalend geweest voor het beeld van Dordrecht in later tijd. Ze droegen ertoe bij dat in de 19de eeuw vele kunstenaars uit binnen- en buitenland naar Dordrecht kwamen, waaronder Johan Barthold Jongkind en Eugène Boudin. En het *Gezicht op Dordrecht* uit 1651 spreekt nog steeds sterk tot de verbeelding. Carel Visser (1928) was zeer onder de indruk van het werk en nam het als uitgangspunt voor zijn *Gezicht op Dordrecht* uit 1977.

Van Goyens *Gezicht op Dordrecht* hoort thuis in het Dordrechts Museum. Het sluit prachtig aan bij andere stadsgezichten in de verzameling, van 17de-eeuwen tot hedendaags, die in het vernieuwde museum bij elkaar getoond zullen worden. Daarnaast is het werk van Van Goyen van groot belang geweest voor de beroemdste schilder uit Dordrecht: Aelbert Cuyp. Diens vroege landschappen zijn sterk beïnvloed door de monochrome schilderijen van Van Goyen.

SANDER PAARLBERG, CONSERVATOR

schouwer en de sterk aangezette afwisseling tussen donkergrijze en door zon beschenen witte partijen contrasteren de wolken sterk met de stilte op het water. Dit contrast geeft het schilderij, zowel visueel als door de suggestie dat het weer binnenkort zal omslaan en de wind uit tegenovergestelde richting zal aantrekken, een grotere levendigheid dan over het algemeen bij deze riviergezichten het geval is. De overige bootjes dobberen als in een krans rond een lege, door zonlicht oplichtende watervlakte in het midden, die onze aandacht focust op het stadsgezicht dat zich daarboven aftekent.

Beeldbepalend

Dit schilderij is nergens zo goed op zijn plaats als in het Dordrechts Museum en vormde daar gedurende de afgelopen decennia een vanzelfsprekende aanwezigheid die niet meer weg te denken was. Het vormt een perfecte illustratie van wat Willem Martin over Van Goyen schreef: 'Maar bovenal is Van Goyen de begenadigde schilder van de Hollandse wolkenhemel overdag en van wat ons in de weteringen en rivieren landschappelijk dierbaar is.'

Wij zouden daar nu aan toevoegen dat het beeld van alles wat ons nog altijd aan het Hollandse landschap dierbaar is – niet in de laatste plaats onze voorstelling van Dordrecht gezien vanaf het water – in belangrijke mate *gevormd* is door de schilderijen van Van Goyen. Zijn werk heeft een vèrstrekkend effect gehad en bepaalt vele eeuwen later nog ons beeld van wat zo adembenemend mooi kan zijn aan het Hollandse landschap. Water, schepen, wolken en een stad in de verte op een stille namiddag – dat moet ook de zeventiende-eeuwer dierbaar zijn geweest; een vergelijkbare sfeer wordt bijvoorbeeld opgeroepen in een mooi gedicht van de predikant Jodocus van Lodensteyn (geschreven tussen 1650 en 1653), een sfeer die hem aanleiding geeft tot religieuze bespiegelingen, maar niet nadat hij een beschrijving heeft gegeven van deze, voor elke reiziger in die tijd zo vertrouwde ervaring:

Zag iemand stiller weder?
De vlaggen hangen neder,
Het zeil en doet geen boet,
En al den voortgang komt ons van den tragen vloed.

Noten

[1] J. Bleau, *Tonnel der Steden van de Vereenighde Nederlanden*, 1649, geciteerd door E. Buijsen, in: *Tussen fantasie en werkelijkheid. Zeventiende Eeuwse Hollandse Landschap-schilderkunst*, Baarn 1993, p. 173.

[2] Zie hierover mijn 'Jan van Goyen als marktlieder, virtuoos en vernieuwer' in: C. Vogelaar (red.), *Jan van Goyen*. Leiden/ Zwolle 1996, pp. 38-59.